
CUNOAȘTEREA CA PROBLEMATIZARE LA L. BLAGA ȘI K. R. POPPER

Nicolae NEGRU

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, asist. univ.
Chișinău, Republica Moldova

e-mail: negru.nicolae@gmail.com

KNOWLEDGE AS A PROBLEM IN L. BLAGA AND K. R. POPPER

Annotation: *In the proposed research, a comparative analysis of two conceptions is performed: that of the English thinker Karl R. Popper (1902-1994) and that of the Romanian thinker Lucian Blaga (1895 - 1961). These thinkers launched the idea of a new model of knowledge, which would ultimately help us to shape a possible model of streamlining the process of scientific creation, advancement in knowledge, discovery and innovation, and progress in cognitive terms.*

Keywords: *falsifiability, corroboration, problematization, dogmatic method, minus-knowledge, ecstatic intellect, ecstatic intellect, mystery.*

Adnotare: *În cercetarea propusă, se efectuează o analiză comparativă a două concepții - ale gânditorului englez Karl R. Popper (1902-1994) și gânditorului român Lucian Blaga (1895 - 1961), gânditori ce au lansat ideea unui nou model de cunoaștere și care ne-ar ajuta în ultimă instanță să stabilim, să conturăm un eventual model al eficientizării procesului de creație științifică, de avansare în cunoaștere, de descoperire a noului, de progres sub aspect cognitiv.*

Cuvinte cheie: *falsificabilitate, coroborare, problematizare, metodă dogmatică, minus-cunoaștere, intelect enstatic, intelect ecstatic, mister.*

Introducere

Problema cunoașterii, problema adevărului a fost din cele mai vechi timpuri și până astăzi una din problemele majore ale filosofiei, și nu doar sub aspectul definirii, înțelegerii sau criteriilor adevărului ci și sub aspectul avansării în cunoaștere. Progresul tehnico-științific din secolul XIX și XX a pus și mai acut problema progresului științific în arealul filosofiei, în contextul în care s-au creat teorii ce au depășit modelele de abordare cunoscute anterior. A fost nevoie de intervenția filosofiei pentru a face posibilă asimilarea sub aspect comprehensiv a acestor *revoluții* la nivel de gândire, la nivel de metode utilizate. Mai mulți cercetători care s-au aflat sub influența acestor realizări inovative (un exemplu caracteristic ar fi teoria relativității a lui A. Einstein) și-au dedicat timpul și energia interpretării acestor descoperiri, descifrării mecanismelor lor. K. R. Popper, L. Blaga, D. D. Roșca, Ș. Lupașco ș. a. au fost unii dintre cei care au încercat să contureze acest nou model de gândire și abordare a problemelor științei, scoțând în evidență contradicția, iraționalul, neconcordanța, problematizarea. În anul 1986 s-a consacrat chiar și termenul de *problematologie* [1.], care vrea să legitimizeze și să introducă în arealul științific situația de problemă, care până atunci trebuia înțeleasă

mai mult ca o abatere, o eroare de evitat (cu toate că erau gânditori care anterior au promovat ideile acestea, însă fără a fi sistematizate de cineva în mod special).

În cercetarea propusă, intenționăm să facem o analiză comparativă a diferitelor concepții ale unor gânditori ce au abordat problemele științei sub aspectul elaborării de noi teorii și care ne-ar ajuta în ultimă instanță să stabilim, să conturăm un eventual model al eficientizării procesului de creație, de avansare în cunoaștere, de descoperire a noului, de progres sub aspect cognitiv în ultimă instanță.

Concepția popperiană cu privire la cunoaștere

Karl R. Popper (1902-1994) este unul din gânditorii care în anul 1934 publică lucrarea *Logica cercetării* devenită ulterior celebră, în special după apariția traducerii engleze, în anul 1959. Filosoful englez a participat activ la dezbaterile filosofice ale timpului, dominate în acel timp de opinia membrilor *Cercului de la Viena* și în special asupra metodei științei. Filosofii neopozitiviști au criticat și au scos din arealul științei acele direcții științifice care nu puteau fi verificate prin raportarea la experiență. K. Popper, în schimb, combate metoda inductivă promovată de ultimii și propune drept criteriu de demarcație între teoriile științifice și sistemele metafizice falsificabilitatea. „... Oricâte lebede albe am observa, aceasta nu ne îndreptățește să tragem concluzia că toate lebedele sunt albe” [2 p. 74]. După metodologul englez activitatea cercetătorului științific constă în a formula și controla enunțuri și sisteme de enunțuri, iar sarcina logicii cercetării trebuie să constea în analiza logică a acestui procedeu, a metodei de cercetare a științelor. Popper consideră științifice numai acele sisteme care pot fi testate prin experiență: „... nu verificabilitatea, ci falsificabilitatea trebuie să fie luată drept criteriu de demarcație, ... un sistem al științelor empirice trebuie să poată eșua în confruntarea cu experiența” [2 p. 84]. După filosoful englez un enunț al științelor teoretice ne comunică o cantitate de informație cu atât mai mare despre lumea înconjurătoare, cu cât este mai probabil să intre în contradicție cu enunțuri singulare posibile. Dacă utilizând metoda inductivă putem aduce nenumărate fapte în justificarea unei teorii, acest lucru nu ne asigură că nu pot fi descoperite și fapte care să combată această teorie, adică adevărul obținut nu este cert, ci doar probabil. Pe când prin falsificabilitate avem nevoie de doar un experiment ce contrazice adevărul stabilit pentru a combate teoria.

Acceptând falsificabilitatea drept principiu de demarcație trebuie să acceptăm și ideea că pe cât afirmațiile noastre sunt teoretice, pe atât sunt supuse greșelii. Sarcina oamenilor de știință, din punctul de vedere al lui K. R. Popper, ar fi de a găsi greșelile și a le îndepărta pe calea controlului strict al teoriilor, critica premiselor și înaintarea noilor ipoteze. De aceea tendința către adevăr este de nedespărțit de criticism. De aici, dacă criticismul contribuie la găsirea adevărului, atunci el este rațional. Desigur, putem să-i reproșăm gânditorului că odată cu înaintarea criteriului falsificabilității ca și criteriu de demarcație între teoriile științifice și sistemele metafizice noi nu contribuim cu nimic la progresul cunoașterii. Pe de altă parte filosoful englez recunoaște că nu atât falsificabilitatea este aici (la progresul cunoașterii) importantă, cât capacitatea unei teorii de a fi supusă testării, sau altfel spus procesului de potențială falsificare. O teorie care a trecut cu succes (adică nu a fost falsificată) acest test a fost *coroborată* [2 p. 92].

Principiul falsificabilității introdus inițial ca și criteriu de demarcație între enunțurile științifice și cele metafizice și-a extins, după cum am văzut, acțiunea și asupra metodei științei. Popper afirmă că: „deciziile care fixează regulile unei *metode empirice* sunt corelate strâns cu criteriul de demarcație” [2 p. 89]. Decizia aceasta al lui Popper de a extinde principiul falsificabilității și asupra

metodei științei a fost cel mai mult criticat de către contemporanii săi. Cu toate acestea, afirmăm că preocuparea aceasta a gânditorului nu trebuie separată de concepția sa privind creșterea cunoașterii. Anume corelarea acestor două laturi a concepției popperiene oferă sens teoriei sale despre metoda științei. Metodologul englez afirmă: „Problema centrală a epistemologiei a fost întotdeauna și este și astăzi problema creșterii cunoașterii” [2 p. 59]. Progresul continuu al cunoașterii științifice este o trăsătură esențială a caracterului ei rațional și empiric. Știința își pierde acest caracter dacă încetează să progreseze și nu progres în sensul acumulării observațiilor, ci în sensul răsturnării repetate a teoriilor științifice și înlocuirii lor prin alte teorii mai bune sau mai satisfăcătoare. Popper menționează: „Istoria științei (ca și istoria tuturor ideilor umane), este o istorie a visurilor iresponsabile, a perseverării și a greșelii. Dar, - spune Popper mai departe, - știința este unicul domeniu unde erorile sunt criticate și corectate cu timpul” [3 p. 102]. Aceasta de acum ar fi un progres. Înăuntrul științei există un criteriu al progresului. Cu cât mai multe teste suportă o teorie, cu atât e mai bună. Este preferată o teorie interesantă, îndrăzneată, extrem de informată. Aceste proprietăți s-ar reduce la unul și același lucru: la un grad mai ridicat de conținut empiric sau de testabilitate. Învățând din greșelile noastre noi sporim cunoașterea științifică. „... Noi nu avem o procedură mai rațională, decât metoda încercărilor și erorilor – conjecturilor și respingerilor” [3 p. 137]. După această metodă se dezvoltă toate ființele din natură. Dar noi ne deosebim de ele prin aceea că putem să ne analizăm critic teoriile noastre. Filosoful englez formulează o schemă a creșterii cunoașterii prin eliminarea erorii; printr-o critică rațională sistematică (**Schema 1**):

$$„P1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P2”$$

Schema 1. Schema creșterii cunoașterii.

Sursa: К. Поппер. Логика и рост научного знания. [4 p.542].

Unde:

P1 – problema inițială,

TT– încercări teoretice de rezolvare a problemei, teorii elaborate

EE – procedura eliminării erorilor,

P2 – o nouă problemă

După Popper ea devine schema căutării adevărului și a conținutului cu mijloacele discuției raționale. În felul acesta știința evoluează de la o problemă la altă problemă. Vedem că *problematizarea* cunoașterii este inevitabilă în cucerirea necunoscutului. Apariția în perioada contemporană a o mulțime de noi ramuri ale științei demonstrează acest lucru. Popper ne spune că orice teorie este o încercare de a rezolva o problemă științifică, o problemă care urmărește sau este legată de descoperirea unei explicații. După filosoful englez știința pornește numai de la probleme, numai prin intermediul unei probleme devenim conștienți că deținem o teorie. Problema este aceea care ne provoacă să învățăm, să împingem mai departe cunoașterea noastră, să experimentăm și să observăm. Astfel, știința pornește de la probleme și nu de la observații: „Progresul științei nu se datorește faptului că acumulăm în decursul timpului tot mai multe experiențe perceptive și nici faptului că învățăm să utilizăm mai bine simțurile noastre. Pornind de la trăirile noastre senzoriale neinterpretate, nu ajungem niciodată la știință, oricât de sărguincios le-am aduna și ordona. Numai prin idei îndrăznețe, prin anticipări nejustificate, prin speculații cutezătoare puse mereu la încercare, putem captura natura” [2 p. 268].

Au fost mulți gânditori care nu s-au lăsat convinși de argumentele filosofului englez și chiar și astăzi mai sunt exprimări sceptice cu privire la metoda „inovativă” a metodologului. Cu toate acestea afirmăm că conceptul de *problematizare* s-a implementat prin lucrările lui Popper în discursul filosofic al timpului.

Concepția blagiană cu privire la cunoaștere

Cu trei ani mai devreme un alt gânditor, de data aceasta român, Lucian Blaga, publica în 1931 lucrarea sa *Eonul dogmatic*, devenită ulterior o parte componentă a unui sistem întreg de lucrări dedicate problemei cunoașterii (*Trilogia cunoașterii*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943. Din trilogie mai fac parte lucrările *Cunoașterea luciferică* și *Cenzura transcendentă*. La o ediție ulterioară li s-a adăugat alte două lucrări: *Despre conștiința filosofică* și *Experimentul și spiritul matematic*). La prima vedere s-ar părea că este o încercare prea îndrăzneată a filosofului român de-a introduce în arealul filosofic un termen complet compromis pentru știință. Totuși, Lucian Blaga afirmă cu toată încrederea: „Niciodată știința nu a fost, în aceeași măsură ca astăzi, o creație a metodelor întrebuițate. Împrejurarea solicită revizuirea vechilor metode și lărgirea cunoașterii prin noi metode în perfectă conștiință despre ele” [5 p. 128].

Vorbind despre formula dogmatică, gânditorul român atrage atenția asupra faptului că ea „ascunde și un sens metodologic care ... până acum nu a fost remarcat îndeajuns nici de filosofi, nici de teologi” [4 p. 8]. Dacă privim noțiunea în discuție de toate subînțeleșurile ei religioase, ea poate fi tratată cu succes ca și o formulă intelectuală, chiar dacă presupune o renunțare la intelect. După Lucian Blaga dogmele formulate de primii creștini au fost dovada că intelectul s-a decis pentru prima oară în istorie la o formulă, care, indiferent de raporturile ei cu realitatea, era antinomică în sine. Iată ce spune filosoful român: „*dogma* e deocamdată orice formulă intelectuală, care, în dezacord radical cu înțelegerea, postulează o transcendere a logicii” [5 p. 19]. În felul acesta două noțiuni opuse, datorită acestei formule se pot situa alături, sau cum spune Blaga „dogmatismul relaxează în chip radical raportul crezut absolut necesar între Noțiuni și Logică” [5 p. 37]. *Dogma* atrage atenția în acest context doar ca tip de ideație, ca structură, care poate să ne deschidă o nouă viziune asupra lucrurilor. „*Dogmele* sunt antinomii transfigurate de misterul pe care ele vor să-l exprime,” [5 p. 39], „... formula dogmatică trebuie înțeleasă esențialmente ca expresie a unui mister,” [5 p. 66], „... dogma e antilogică exact în măsura în care indică o soluție, pentru noi irealizabilă, dincolo de linia raționalului” [5 p. 40]. Cu alte cuvinte filosoful român vrea să ne spună că poate exista și ceea ce nu se poate gândi logic, ba chiar că există doar concretul, care depășește cu mult capacitatea de asimilare a logicului. Și aici Blaga postulează existența a două stări fundamentale ale intelectului: „*en-static* și *ec-static*” [5 p. 94]. Intelectul *enstatic* este cel ce se așează în funcțiile sale normale logice, intelectul *ecstatic* este cel ce se așează în afară de sine, vine în contradicție cu funcțiile sale logice.

Mai jos vom încerca să enumerăm câteva deosebiri radicale între aceste două tipuri de intelect. (*Tabelul 1*)

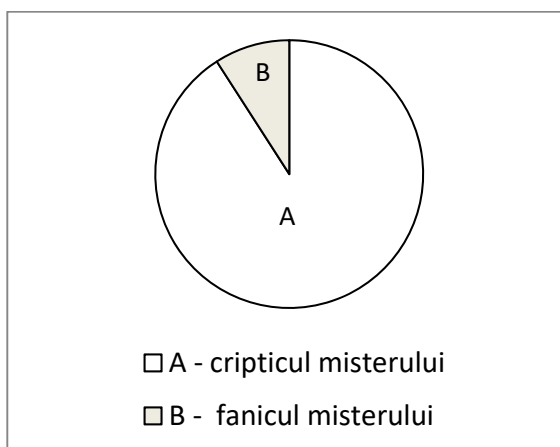
Intelectul <i>enstatic</i>	Intelectul se așează în funcțiile sale logice normale, neagă concretul, organizează logic concretul, nu se interesează de antinomiile latente ale concretului, creează concepte logice pe un plan abstract împotriva concretului; se împacă cu concretul, apropiindu-se de el dialectic prin succesive creații de <i>concepte concrete</i> ,
----------------------------	--

Intelectul <i>ecstatic</i>	Intelectul evadează din sine, se așează în afară de sine, în nepotrivire ireconciliabilă cu funcțiile sale logice, acceptă concretul în detrimentul conceptelor logice, este deschis către antinomiile latente ale concretului, se așează în dezacord cu concretul,
----------------------------	---

Tabelul 1. Caracteristici ale intelectului enstatic și intelectului ecstatic

Am utilizat în expresiile de mai sus pentru prima dată noțiunea de mister. *Misterul* este noțiunea cheie în filosofia lui Blaga, este „un început de structurare a necunoscutului”, cum ar spune-o Constantin Noica [6 p. 27]. Blaga, însă, afirmă: „... obiectul deplin al cunoașterii înțelegătoare e *misterul*. ... S-ar putea construi o întreagă teorie a cunoașterii pe baza raportării subiectului cognitiv la *mister* ca obiect.” [5 p. 107].

Pentru a înțelege mai bine ce vrea să ne spună gânditorul român prin *mister ca obiect al cunoașterii* vom reprezenta acest lucru grafic (**Graficul nr. 1**).

Graficul nr.1. Forme ale misterului

Cercul reprezintă misterul propriu-zis, porțiunea A – partea misterului care ni se ascunde (*cripticul misterului*), porțiunea B – partea misterului care ni se arată (*fanaticul misterului*). A face un salt din partea misterului care ni se arată în partea misterului care ni se ascunde, înseamnă, după Blaga, a „deschide un mister” [5 p. 165] sau cum suntem noi familiarizați, înseamnă a pune o problemă. Acest lucru este posibil doar datorită recurgerii la metoda dogmatică utilizată de către intelectului *ec-static* (despre care am vorbit mai sus). În cazul în care, spune Blaga, pentru oamenii de știință noțiunea de *dogmă* nu poate fi îndreptățită un termen echivalent al dogmei ar fi *minus-cunoașterea* [5 p. 139]. Termenul de *minus-cunoaștere* introduce în teoria cunoașterii noțiunea de direcție „potențare a unui mister” [5 p. 106], adică trecerea de la un minim de incomprehensibilitate spre un maxim de incomprehensibilitate. În acest fel noi nu riscăm să ne închidem toate potecile spre survolarea necunoscutului ci suntem deschiși noilor perspective, noilor provocări, pasibili de crearea de noi teorii care ar explica situația de problemă descoperită. Drept exemplu de utilizare inconștientă a acestor metode Blaga aduce teoria relativității, teoria cuantelor. Experimentul lui A. Michelson, (În sec XIX

s-a măsurat viteza luminii având în vedere viteza de rotație a Pământului. Rezultatul a fost descurajant – totul se petrecea ca și cum Pământul ar fi stat pe loc.) natura dublă a luminii (la începutul sec. XX existau două teorii concurente care explicau natura luminii: ca și undă sau ca și corp fizic. În ultimă instanță s-a acceptat ideea că lumina are natură dublă – răsturnând în felul acesta orice logică elementară.) au fost înțelese doar după acceptarea experimentelor care combăteau niște adevăruri încetățenite în arealul fizicii de atunci și acceptarea unor ipoteze absurde din punct de vedere logic. Iată de ce Lucian Blaga spune că „o schimbare în punctul de vedere, din care privim întâmplările, deschide o perspectivă cu mult mai largă în știință decât cea mai genială idee.” [7 p. 267]. Filosoful român dezvoltă ideea sa introducând în lucrările ulterioare termeni noi cum ar fi *cunoaștere luciferică*, *cenzură transcendențială*, *Marele Anonim*, e.t.c. la care nu o să ne oprim în elaborarea de față.

Concluzii

Din cele câteva argumente enunțate mai sus observăm că teoria lui K. Popper este mult mai simplă și ușor de înțeles, deși pare lipsită de valoare (din punctul de vedere al unor cercetători). Este mult mai ușor să combați o teorie decât să o elaborezi și să o argumentezi. Totuși, faptul că s-a atras atenția asupra experiențelor ce contrazic o oarecare teorie a dat naștere unei bănueli rezonabile cu privire la rolul acestora în elaborarea de noi teorii explicative iar odată cu apariția lucrărilor filosofului român aceste bănueli au fost pe deplin justificate (din punctul nostru de vedere). Lucian Blaga a elaborat un sistem poate mai complicat decât cel al filosofului englez dar acest lucru se datorează implicării cercetătorului într-un domeniu foarte puțin abordat – cel al misterului, al necunoscutului, care „prin unele semne ni se arată iar prin altele se ascunde”. Totodată, calificativele date concepției blagiene precum că ar fi mistică, nerațională sunt depășite în contextul confruntării cu concepția lui K. Popper. Formularea unui nou model de cunoaștere (Blaga o numește *cunoaștere luciferică*) ne-a oferit posibilitatea să interpretăm altfel concepția popperiană și ne-a dat un instrument nou de cercetare ce poate fi aplicat în toate domeniile de activitate științifică ale omului.

Referințele bibliografice:

1. Meyer, M. *De la problématologie: langage, science et philosophie*. Mardaga, Bruxelles, 1986. Le Livre de Poche, 1994. (Problematologie: limbaj, știință și filosofie)
2. Popper, K. R. *Logica cercetării*. București. Ed. științifică și enciclopedică, 1981.
3. Popper, K. R. Adevăr, raționalitate și progresul cunoașterii științifice, în *Logica științei*. București. Ed. Politică, 1970, p. 99-156.
4. Поппер, К. *Логика и рост научного знания*. Москва, Прогресс, 1983.
5. Blaga, L. *Trilogia cunoașterii*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943.
6. Noica C. Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea, în *Lucian Blaga – cunoaștere și creație*. Culegere de studii. București, Cartea românească, 1987, p. 27.
7. Blaga, L. *Încercări filosofice*. Timișoara, Ed. Facla, 1977.